

Vieno atsakymo knyga apie Vincą Krėvę

Mindaugas Tamošaitis. *Vinco Krėvės-Mickevičiaus politinė biografija. Rašytojo tragedija politikoje*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2012. 368 p.

Mindaugo Tamošaičio monografijos *Vinco Krėvės-Mickevičiaus politinė biografija. Rašytojo tragedija politikoje* pavadinimo pirmoji dalis formuluoja ne tik tyrimo objektą, bet ir steigia pagrindines skaitymo kryptis. Emocinį ir vertybinį santykį su jomis atskleidžia antroji pavadinimo dalis, o ypač stiprią konotaciją turintis žodis „tragedija“. Skaitymo kryptys, be abejo, susijusios su žanrinės nuorodos (biografija) konvencijomis, savo ruožtu kuriančiomis tam tikrą komunikacinę modelį: biografija yra vieno asmens apie kitą parašytas referencinis pasakojimas, pretenduojantis suteikti informacijos apie pasirinktą asmenį ir „realybę“, ir taip paklusti verifikacijos testui. Šiuokart nurodomas ir biografijos tipas – politinė. Tuo skaitytojui pranešama, kad pagrindinis dėmesys bus kreipiamas tai vienai asmens veiklos sričiai. Tačiau įvairių referencinių šaltinių atranka, kurią tenka vykdyti biografijos autoriui (nes kitaip viskas netilptų į knygą), o kartais ir jų stygius lemia, kad siekis atkurti žmogaus gyvenimą tokį, „koks jis buvo“, žodžiu, priartėti prie modelio, tampa neįmanomas. Skaitytojus visuomet pasiekia tik subjektyvi autoriaus versija, interpretacija, turinti daugiau sąlyčio taškų su išmonės žanrams priskiriamų pasakojimų logika ir dėsniais nei tikrai buvusiu „realybe“. Biografijos autorius, pasišovęs atskleisti asmens gyvenimą, vertybes ir pasirinkimus, visai to nenorėdamas, per kalbos aktus, daugiau pasako apie savo paties vertybines ir ideologines nuostatas.

Skaitytojams, besidomintiems V. Krėvės gyvenimu ir kūryba, M. Tamošaičio monografija nėra naujiena: straipsnių, skirtų šio rašytojo politinei veiklai, istorikas yra parašęs daug, jie buvo publikuoti įvairiuose moksliniuose leidiniuose ir kultūrinėje spaudoje (1). Būtent juose išsakyti visi „skandalingieji“ istoriko atradimai, susiję su V. Krėvės politine veikla ir pažiūromis. Monografija, kurios prieduose kai kurie dokumentai spausdinami pirmą kartą, naujų atradimų nebepateikia, ji tik apibendrina, sujungia į visumą jau buvusius. Jungiant paskiruose straipsniuose skelbtus tyrimus į pasakojimą, atsiranda naujas siužetas ir reikšmės struktūra, kurių tie straipsniai neturėjo. Ir čia nėra labai svarbu, ar biografijos autorius yra istorikas, ar literatūrologas: juos abu riboja faktai, jie abu tuos faktus, pasak H. White'o, turi „įsiužetinti“. Transformuojant faktus į pasakojimą, sunku atsispirti pagundai gyvenimo įvykius susieti perdėm logiškai ir racionaliai, nepagalvojant, kad gyvenime tuos įvykius ir su jais susijusius pasirinkimus skatino ir veikė visai kitos jėgos. Žodžiu, rašantysis visuomet turi grumtis su pagunda supaprastinti pasirinkto asmens gyvenimą, padaryti jį savo išankstinės tezės iliustracija, juk biografo požiūris ir ranka lemia viską. Įvykių pateikimo ir interpretacijos galimybės plačios: rašyti taip, kad įvykiai kalbėtų patys, atverdami sudėtingą laiką ir su juo besigrumiantį žmogų, ar rašyti taip, kad praeities įvykiai būtų prievarta spraudžiami į rašančiojo, dabarties, laiko logiką. Su šia tendencija biografijos autoriui tenka grumtis nuo pat tyrimo pradžią žymincio parengiamojo darbo, kai yra studijuojami įvairūs šaltiniai, vykdoma jų atranka. Tik vienas žingsnis skiria savaime subjektyvią atranką nuo tendencingos, sudarančios galimybę biografui archyvuose ar kituose šaltiniuose ieškoti ir

(1) Žr. straipsnius: Apie V. Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos vertinimą JAV lietuvių spaudoje 1945–1954 m. *Kultūros barai*, 2002, Nr. 10, p. 64–68; V. Krėvės-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos Šaulių sąjunga (1922–1924). *Metai*, 2003, Nr. 3, p. 115–123; Kontroversiški V. Krėvės-Mickevičiaus parodymai apie 1940 m. Lietuvos okupaciją JAV Ch. J. Kersteno komitetui po Antrojo pasaulinio karo. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2 (16), p. 55–69; Kairiosios lietuvių inteligentijos veiksmai Lietuvos okupacijos išvakarėse ir pirmosiomis okupacijos dienomis. *Genocidas ir rezistencija*, 2006, Nr. 1(19), p. 62–85 ir kiti.

„rasti“ savo išankstinės versijos įrodymų. Kokias reikšmes, laikytinas monografijos atradimu ar pagrindine žinia, komunikuoja M. Tamošaičio sukonstruotas pasakojimas? Iš dalies atsakymą ir interpretacijos strategijas sugestijuoja pavadinimo antroji dalis – politinė tragedija (2).

Kaip ir įprasta tradicinei biografijai, jos struktūra remiasi laiko chronologija: pasakojimas pradamas vaikyste, tėvų, socialine aplinka. Toliau kiekvienas naujas monografijos skyrius pristato chronologiškai vėlesnį V. Krėvės politinio gyvenimo epizodą ir jo kontekstą: Lietuvos šaulių sąjungos pirmininkas, Lietuvių tautininkų sąjungos narys, Antano Smetonos valdymo priešininkas, su kairiaisiais literatais, 1940–1941 metai, vokiečių okupacija ir emigracija. Tų epizodų sankaba, sudaranti monografijos pasakojimo loginį karkasą, išduoda istoriko požiūrį į praeitį ir atveria jo vertybinį santykį su faktų „išužetiniu“. M. Tamošaitis biografijoje apie V. Krėvę gausiai cituoja jo amžininkų atsiminimus ar liudijimus, taip lyg sukurdamas kelias pasakojimo plotmes, kurios dažnai viena kitai kontrastuoja. Tenka pripažinti, kad cituojamų šaltinių autorių žiūros laukas yra platesnis ir erdvesnės minties.

Dalyje „Jaunystės metai“ M. Tamošaitis perpasakoja Alberto Zalatoriaus (3) archyvinis atradimus ir rašytojo asmenybės interpretacijas, Zigmo Toliušio surinktus biografijos faktus, *Literatūros ir kalbos XVII* tome (4) esančius atsiminimus apie V. Krėvę, Antano Miškinio atsiminimų detales. Tiesa, M. Tamošaičio pasirinktas biografijos tipas (politinė) kvestionuotų būtinybę nušviesti vaikystės ir jaunystės metus, mat kompiliuodamas minėtus šaltinius autorius apie būsimą V. Krėvės politinę veiklą net neužsimena, neranda ir kažkokių jaunojo V. Krėvės polinkų politikuoti. Šis noras pradėti politinę V. Krėvės biografiją nuo vaikystės gali būti aiškintinas tik kaip siekis brėžti tiesią gyvenimo pasirinkimų liniją, kurioje įgimtas charakterio noras išsiskirti, pirmauti, būdingas šeimos vyrams (tiek Mickevičiui tėvui, tiek sūnui Vincui), vėliau monografijos autoriaus (beje, tą jau yra padaręs A. Zalatorius) yra rodomas kaip viena pagrindinių ištraukimo į politiką priežasčių. Ši iš A. Zalatoriaus pasiskolinta psichologizavimo tendencija tolesniame monografijos tekste dingsta, užleisdama vietą visai priešingam rašymo stiliui, kurį gal ir galima laikyti artimesniu istoriniam pasakojimui: nekelti jokių hipotezių apie V. Krėvės vidinius išgyvenimus, psichologines būsenas. Tiesa, atsisakymas kelti tokias hipotezes biografijos autoriui tarytum atriša rankas ir leidžia sudėlioti faktus remiantis savuoju žiūros tašku.

M. Tamošaičio parašytoje politinėje V. Krėvės biografijoje logiškas minties konstruktas ypač ryškus atkuriant (tiksliau būtų sakyti: sukuriant) pagrindinę pasakojimo liniją – V. Krėvės kairumo, o vėliau ir sovietinio kolaboranto liniją. Iš esmės ši monografija ir buvo parašyta, kad įrodytų sąmoningą V. Krėvės kairumą ir bendradarbiavimą Liaudies vyriausybėje: „Likdamas Liaudies vyriausybėje, V. Krėvė-Mickevičius toliau vykdė nuolaidžiavimo sovietams ir visuomenės dezinformavimo politiką“ (p. 201). Noras neišklysti iš racionalumu grįstos V. Krėvės politinės veiklos schemos yra paskatinęs M. Tamošaitį prasižengti tam tikriems mokslo principams. Vienas pagrindinių mokslinio, o juo labiau istorinio diskurso požymių, manyčiau, turėtų būti nuostata neskelbti faktų kaip tikrų, kol nėra dokumentinių įrodymų. M. Tamošaitis pripažįsta: „Tenka apgailestauti, kad dėl šal-

- (2) Norėčiau atkreipti dėmesį į kalbinių požiūriu neteiktiną monografijos pavadinimo variantą su vietininko linksniu „Rašytojo tragedija politikoje“. Juk galima pasakyti: „Politinė rašytojo tragedija“.
- (3) Stebina netikslis, tiesiog klaidinančios monografijos bibliografinės nuorodos: štai A. Zalatoriaus studija apie V. Krėvę pristatoma taip: „Zalatorius A. *Vincas Krėvė*. Vilnius, 2003“. Šalia: „Zalatorius A. *Vincas Krėvė. Nebaigta monografija*. Vilnius, 2003“. Bet juk pirmoji nurodyta knyga tiesiog neegzistuoja! Nepaisant to, būtent nuoroda į neegzistuojančią knygą eina per visą monografijos tekstą.
- (4) Ir šios knygos bibliografinė nuoroda neteisinga: „*Vincas Krėvė-Mickevičius. Literatūra ir kalba*. Vilnius, 1981, t. XVII.“ Juk turėtų būti „*Literatūra ir kalba*. Vilnius, 1981, t. VII.“

tinių trūkumo ir nesant galimybės nuvykti į Azerbaidžano archyvus, nepavyko pristatyti V. Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos Baku Pirmojo pasaulinio karo metais“ (p. 33). Tačiau tai jam nesutrukdo pateikti jokiais faktais nepagrįstą ir jokių nuorodų neturintį teiginį, kad V. Krėvė, gyvendamas ir dirbdamas Baku, buvo eserų partijos narys: „<...> Baku mieste įstojo į socialistų revoliucionierių (eserų) partiją, buvo vienas iš tos partijos lyderių, įkūrė socialistinių laikraštį „Znamia truda“ („Darbo vėliava“), buvo išrinktas Baku miesto „darbininkų, kareivių ir matrosų atstovų tarybos“ vicepirmininku“ (p. 52). Įdomu tai, kad istorikas cituoja abejonėmis grįstas A. Zalatoriaus mintis apie galimą aktyvią politinę V. Krėvės veiklą Baku (p. 25: „Kad Krėvė prijautė eserams, nereikia net abejoti, nes jo charakteryje buvo nemaža anarchistinio prado, bet kad jis priklausytų šiai partijai, o juo labiau būtų jos komiteto pirmininkas, nesinori tikėti“), tačiau jos ir lieka fonu, biografijos autoriui nesukeldamos jokių klausimų.

Beje, panašiai M. Tamošaitis elgiasi ir atkurdamas itin sudėtingą, netgi dramatišką 1940–1941 metų laikotarpį. Gausiai cituojami V. Krėvės amžininkų ar tų metų liudininkų atsiminimai kaip tik ir atveria visą komplikuoatą situaciją, kai žmogus mažai ką rinkosi ir beveik nieko negalėjo spręsti pats. Logiška schema, kurios atkakliai laikosi M. Tamošaitis, ne tik viską supaprastina, bet ir stipriai iškreipia į politinių santvarkų perversmo sūkurį patekusio žmogaus padėtį. Tai būtų dar vienas M. Tamošaičio prasilenkimas su moksliskumu: istorikas, tyrinėjantis pirmąją sovietinę okupaciją, negali neabejodamas teigti, kad V. Krėvė savo iniciatyva rašė ir pasirašinėjo įvairius nepriklausomybę naikinančius dokumentus, pavyzdžiui, užsienio diplomatams siunčiamas telegramas: „Liepos pradžioje V. Krėvė kaip užsienio reikalų ministras užsienyje dirbusius Lietuvos pasiuntinius kvietė „tarnybos reikalais“ parvykti į Lietuvą. Tokią telegramą gavo ir prieš kelias dienas Kaune su V. Krėvės-Mickevičium kalbėjęs K. Škirpa. Tai buvo šifruota telegrama, po kuria – V. Krėvės-Mickevičiaus pavardė“ (p. 201). Čia pat pateikiama nuoroda į K. Škirpos atsiminimus, kuriuose jis „šį V. Krėvės-Mickevičiaus poelgį <...> vertino kaip N. Pozdniakovo spaudimą“ (p. 201), M. Tamošaičiui nesukelia jokių klausimų nei abejonių. Be atsako lieka ir kitas K. Škirpos teiginys: „prof. V. Krėvės-Mickevičius vis dar buvo priverstas po tuo kompromituojančiu dekretu pasirašyti, ar jo pavardę ten kas parašė be jo žinios ir sutikimo“ (p. 205). Atkaklojo M. Tamošaičio netrikdo ir Amerikos laikraštyje *Vienybė* surastas straipsnis (ir vėl netiksliai bibliografinė nuoroda: nėra straipsnio autoriaus pavardės), kurio fragmentą cituoja monografijoje: „Kaip ir visi kiti dabartinės Lietuvos vyriausybės nariai, taip ir p. Mickevičius turi taip daryti, kaip rusai jam įsako, todėl mes visai nesistebime, kad jis taip naiviai bando nuraminti Amerikos lietuvius“ (p. 203). M. Tamošaitis net nebando kelti klausimo, kodėl V. Krėvei nepavyko atsistatydinti iš Liaudies vyriausybės, nors to siekė: „Tačiau atsistatydinti nepavyko“ (p. 202). Ar greitai po to V. Krėvę užklupusi liga buvo tikra, ar tik bandymas apsaugoti save nuo prievartinių veiksmų? Jokios M. Tamošaičio reakcijos nenusipelno ir cituojami V. Krėvės bendražygio E. Galvanausko atsiminimai: „V. Krėvės-Mickevičius pareiškė, kad jis – E. Galvanauskas – esąs laimingas žmogus, nes taip lengvai, „nedarydamas jokių žygių“, pasitraukė iš vyriausybės. O jo (V. Krėvės) atsistatydinimo prašymas buvęs atmetas, „jo nenori išleisti iš vyriausybės““ (p. 195–196). Galų gale, kodėl V. Krėvė, atėjus į Lietuvą vokiečiams, pasiliko Lietuvoje ir nepasitraukė į Rusiją? Tikriausiai tik bandydamas kelti šiuos ir panašius klausimus M. Tamošaitis savo tyrimui galėjo atverti platesnę perspektyvą, o išankstinę tezę transformuoti į nuolat keliamas, tikrinamas, atviromis paliekamas hipotezes. Beje, šią trūkstamą perspektyvą ne pirmą kartą monografijoje kompensuoja gausiai cituojami įvairūs šaltiniai apie gal patį sunkiausią Lietuvos istorinį ir politinį laikotarpį. Jie kontrastuoja, netgi demaskuoja M. Tamošaičio norą rodyti V. Krėvę

kaip kone savarankiškai vadovavusį Liaudies vyriausybei, savarankiškai sprendusį – pasilikti joje ar ne, pasirašinėti dokumentus ar ne. Tam prieštarauja ir paties istoriko vartojamas Liaudies vyriausybę nusakantis epitetas – *marionetinė*. Kodėl jis gali būti taikomas kitiems, bet V. Krėvei – ne?

Toks pasirinktas medžiagos dėstymo būdas – logiškai susieti tam tikrus faktus ir parodyti V. Krėvės kairumo liniją kaip sąmoningą pasirinkimą – menkina šios monografijos mokslinę vertę. Tenka tik apgailestauti, kad M. Tamošaitis rinkosi rodyti ne sudėtingą laikotarpį, kuris laužė ir naikino žmogų, o tendencingai kurti V. Krėvės kolaboranto paveikslą, surinktus faktus ir dokumentus nušviečiant vienos spalvos šviesa. Tiesa, kolaborantu V. Krėvę yra pavadinęs L. Truska (5), jau nekalbant apie B. Railos atsiminimus. Žinoma, tyrinėti, suvokti praeitį, kvestionuoti sustabarėjusius stereotipinius vertinimus yra būtina prielaida tampant brandžia valstybe ir tauta. Šiuo požiūriu sveikintinas ir M. Tamošaičio nuveiktas didelis darbas sukaupiant ir atrenkant gausią medžiagą. Tačiau viena yra faktų kaupimas, visai kas kita – jų interpretacija. Būčiau linkusi rinktis Z. Butkaus ar V. Trumpos pozicijas, leidžiančias kalbėti patiems faktams ir paliekančias daug atvirų klausimų, nes vienas atsakymas ne visuomet geriausia išeitis... Kaip pavyzdį galima nurodyti Vincą Mykolaitį-Putiną. Kodėl sovietai jo neištrėmė? Žinoma, prisibijoję žmonių reakcijos, bet turėjo ir kitų siekių: juk nėra tas pats, kas šlovina Tarybas: Putinas ar koks fabriko darbininkas. Todėl nėra prasmės ginčytis su pavienėmis M. Tamošaičio interpretacijomis – ištrauktos iš racionaliosios schemos jos subyra pačios. Kai istorikas sako, kad tauta atskyrė V. Krėvę politiką ir rašytoją, jis turi suprasti, kad teiginys atspindi tik jo asmeninę interpretaciją, ir vėl neturinčią jokių dokumentinių įrodymų: „Politikuodamas nepolitinėje LŠS, kritikuodamas valdžią, o kartu atvirai solidarizuodamasis su opozicine Tautos pažangos partija (TPP), V. Krėvė-Mickevičius smarkiai pakenkė savo prestižui visuomenės akyse. 1924 m. jis spaudoje buvo įvardintas kaip „rusofilas“. Tauta pirmą kartą atskyrė V. Krėvę-Mickevičių politiką ir V. Krėvę-Mickevičių rašytoją, tarp kurių nieku gyvu negalima dėti lygybės ženklą“ (p. 294). Juk rusiškai beveik geriau nei lietuviškai kalbėjo kone visa V. Krėvės karta, mokslus baigusi carinės Rusijos universitetuose, o tragedijos kanoną Lietuvoje įtvirtinusią dramą „Skirgaila“ V. Krėvė irgi pirmą kartą parašė rusų kalba. Tad opozicinėje spaudoje V. Krėvei priskirtas epitetas tikrai negali būti tapatinamas su tautos nuomone (jei apskritai tokia yra).

Palyginti su ankstesniais M. Tamošaičio straipsniais, monografijoje atsiradęs noras atskirti V. Krėvę politiką nuo rašytojo yra tartum švelninanti aplinkybė: tiesa, kolaborantas, bet nors jau geras rašytojas. Tačiau skaidymas yra proto produktas: mes skaidome, nes taip lengviau suprasti ir įvertinti. O V. Krėvės gyvenimas rodo, kad ten niekas nebuvo skaidoma, atvirkščiai – viskas buvo itin vientisa. V. Krėvė – ne Vaižgantas, kuris paskutiniaisiais gyvenimo metais sugebėjo atriboti savo asmenį nuo įvairiausių ir savo, ir ne savo noru prisiimtų vaidmenų ir pasidžiaugti, kad išliko moralus: „<...> o man didžiausias gerumas, nes nesusi-teršęs ar nenukrypau niekur ir tebesu dvasioje visiškai liuosas, niekam nieko neskaldas“ (6). Taip Vaižgantas įtvirtino modernų žmogų ir modernų santykį su nuolat laike kintančia ir sąmoningai kuriama tapatybe. V. Krėvė net savo geriausiuose kūriniuose nėra išvedęs žmogaus į akistatą su laiku. Objektyvus istorinis laikas jam neegzistavo, jo žmogus kovėsi su praeities tradicija.

Monografijos vertei kenkia ir itin prasta leidinio parengimo kokybė. Bijau pameluoti, bet tikriausiai neteko skaityti mokslinės knygos, kurioje būtų palikta tiek daug korektūros klaidų:

- (5) Žr.: Truska, L. Kolaboravimo ypatumai pirmuoju sovietmečiu. *Genocidas ir rezistencija*, 2001, Nr. 1, p. 79.
 (6) Cit. iš: Vaižgantas. *Laiškai Klimams*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 136.

beveik kas 5–7 puslapiai, o kai kurių jų negalima net laikyti korektūros klaidomis: nesirįžo (p. 56), primigtinai (p. 193). Nuolat rašoma kontraversiškas (ši forma pakartota gal 10 kartų!), tiesa, pirmą kartą (p. 24) parašyta teisingai: kontroversiniais.

Neatmesdama V. Krėvės ryšių su kairiaisiais noriu tik pasakyti, kad politinės biografijos žanras yra ypač sudėtingas, savaime implikuojantis rašančiojo vertybines ir ideologines nuostatas. Šįkart M. Tamošaitis nepajėgė joms atsispirti, todėl jo V. Krėvės politinė biografija yra ne klausimų, o vieno atsakymo knyga. Humanitariniuose moksluose vienas atsakymas yra užveriantis, šie mokslai gyvi požiūrių įvairove.

Gitana VANAGAITĖ